

برنامه‌ریزی راهبردی دفاعی و امنیتی آمایش سرزمین با استفاده از تحلیل SWOT و تحلیل QSPM (نمونه مطالعاتی: استان مازندران)

وحید قهرمان^۱، عباس علیپور^۲

تاریخ دریافت: ۱۳۹۸/۰۸/۱۳

تاریخ پذیرش: ۱۳۹۸/۱۲/۱۷

چکیده

رابطه بین امنیت و انسان، فضا و فعالیت، از مؤلفه‌های اساسی در طرح‌های آمایش است که به تثبیت و پایداری توسعه و امنیت می‌انجامد. با توجه به اینکه تعادل‌های سرزمینی بدون توجه به ملاحظات دفاعی و امنیتی از جامعیت مطلوبی برخوردار نبوده، این پژوهش به ارزیابی وضعیت کنونی استان مازندران به لحاظ دفاعی و امنیتی و تدوین راهبردهای مناسب در راستای کاهش تهدیدات امنیتی احتمالی در آینده پرداخته است. از این روی در گام نخست با استفاده از مطالعات اسنادی و انجام مصاحبه با کارشناسان، به شناسایی عوامل داخلی و خارجی اهتمام ورزیده است. سپس عوامل داخلی و خارجی در قالب جداول ارزیابی عوامل داخلی و خارجی در نرم‌افزار Expert choice نمره‌دهی و وزن‌دهی شدند. ماتریس عوامل داخلی با امتیاز ۲،۳۵، بیانگر اهمیت نقاط ضعف نسبت به قوت و عوامل خارجی با امتیاز ۲،۳۱، بیانگر وجود تهدیدهای بیشتری نسبت به فرصت‌ها است. نتایج نشان می‌دهد که در استان مازندران، بر اساس ماتریس SWOT راهبردها در شرایط تدافعی قرار گرفته‌اند. در نهایت بر اساس تحلیل QSPM سه راهبرد «تحکیم موقعیت ژئوپولیتیک استان و اتصال به شبکه‌های جهانی با تأکید بر صنایع و دستاوردهای داخلی»، «برنامه‌ریزی مناسب و کارآمد صنعت گردشگری در جهت حفظ محیط‌زیست و نه تخریب آن» و «برنامه‌ریزی در جهت مقابله با بحران‌های طبیعی استان با تأکید بر فعالیت نهادهای مردمی موجود و رعایت اصول پدافند غیرعامل» بالاترین اولویت‌ها را به خود اختصاص دادند.

کلمات کلیدی: آمایش سرزمین، استان مازندران، تحلیل SWOT، تحلیل QSPM، ملاحظات امنیتی

^۱ دانش‌آموخته کارشناسی‌ارشد برنامه‌ریزی منطقه‌ای، دانشگاه تربیت مدرس، تهران، ایران، نویسنده مسئول، ۰۹۳۸۸۲۸۹۵۷۴

Email: vahid.ghahreman1373@gmail.com

^۲ دانشیار گروه جغرافیای سیاسی، دانشگاه امام حسین (ع)، تهران، ایران

۱- مقدمه

تفکر آمایش سرزمین در کشور از سال ۱۳۴۵ در دانشگاه تهران شکل گرفت و به تدریج وارد ادبیات اقتصادی و اجتماعی ناظر بر توسعه در ایران شد (گل‌وردی، ۱۳۹۲: ۶). آمایش سرزمین که آینده‌نگاری عاقلانه‌ی فضا بر اساس امکانات، منابع و استعدادهای مناطق مختلف یک کشور است، سیمای آینده توسعه‌یافتگی یک سرزمین را به تصویر می‌کشد و ابزارهای لازم برای تجهیز و سازمان‌دهی آگاهانه فضا در جهت رسیدن به اهداف توسعه را در اختیار قرار می‌دهد. در واقع طرح آمایش سرزمین، طرحی است که در چارچوب هدف‌ها و سیاست‌های کلی توسعه، سازمان‌دهی فضای ملی را بر اساس ابعاد مختلف فرهنگی، اقتصادی، اجتماعی، سیاسی و امنیتی پایه‌گذاری می‌کند (وردی‌نژاد و کریمی، ۱۳۸۷: ۴؛ علی‌پور و همکاران، ۱۳۹۶: ۲۳۴).

امروزه در سطوح مختلف برنامه‌ریزی اعم از ملی، منطقه‌ای و محلی، که به‌منظور توسعه صورت می‌گیرد، موانع توسعه را نیز با دقت و توجه بیشتری مورد بررسی قرار می‌دهند. از جمله این موانع، که در برنامه‌ریزی فضایی و آمایش سرزمین در سطوح مختلف ملی، منطقه‌ای (استانی) و محلی در کشورهای مختلف جهان مورد توجه قرار گرفته است، مسائل و ملاحظات مربوط به تأمین دفاع و امنیت به‌منظور فراهم کردن بستر امن جهت توسعه است (مرکز ملی آمایش سرزمین، ۱۳۸۳). از آنجاکه آمایش سرزمین دارای ابعاد ارزشی، سیاسی، علمی، هنری و دفاعی- امنیتی است، از این‌رو یکی از مهم‌ترین ابعاد و ملاحظات آمایش سرزمین بعد دفاعی- امنیتی آن است (زرقانی و اعظمی، ۱۳۹۰: ۷۱).

با توجه به اینکه امنیت بنیادی‌ترین نیاز هر جامعه و مهم‌ترین عامل دوام زندگی اجتماعی است، هر کشور محیط امنیتی خود را در عرصه جهانی، منطقه‌ای و داخلی بر اساس اهداف، منافع، ارزش‌های اساسی و میزان قدرت آن تعریف می‌نماید. درک صحیح از محیط امنیتی و ساختار قدرت و رقابت موجود در آن بیشترین تأثیر را بر شکل سیاست‌های امنیتی هر کشور دارد و این ذهنیت‌ها و رویکردها نسبت به مباحث امنیتی در تصمیم‌سازی و عملکرد نظام سیاسی و تدوین راهبرد امنیت ملی مؤثر است (یزدان‌پناه و همکاران، ۱۳۹۷: ۱).

رابطه بین امنیت و انسان، فضا و فعالیت، از مؤلفه‌های اساسی در طرح‌های آمایش است که به تثبیت و پایداری توسعه و امنیت می‌انجامد. دفاع از سرزمین در مقیاس ملی و منطقه‌ای افزون بر محتوای سیاسی و جغرافیای آن، دفاع از موجودیت تثبیت‌یافته فضا نیز می‌باشد (مدیری و همکاران، ۱۳۹۲: ۳۳). اگر امنیت انسان و فعالیت، در برنامه دفاعی کشور مورد توجه اساسی واقع نشود، ناپایداری اصلی‌ترین تهدید فیزیکی و عملکردی برای فضا، فعالیت و انسان خواهد بود و برعکس، وجود امنیت و ثبات در کشور زمینه مساعدی را برای پایداری فضا و کیفیت بهتر عملکردها و زندگی انسان فراهم می‌کند (فرجی ملایی و همکاران، ۱۳۹۴: ۲۴۸). بنابراین آمایش سرزمین موضوعی امنیتی برای کشورها تلقی شده و از جمله روش‌هایی است که دولت‌ها برای رسیدن به وضعیت امن‌تر و کاهش آسیب‌پذیری‌ها در صورت وقوع حملات احتمالی استفاده از آن را در دستور کار خود قرار داده‌اند (پورموسوی، ۱۳۸۶: ۱).

محدوده مورد مطالعه در این تحقیق استان مازندران می‌باشد. این استان با توجه به شرایط جغرافیایی، اقلیمی، دسترسی به منابع و جاذبه‌های طبیعی، مجاورت با دریا و مراودت بازرگانی حاصل از آن همواره از موقعیت خاصی در سطح ملی و فراملی برخوردار بوده است. از آنجایی که استان مازندران در نوار مرزی ساحلی شمال کشور قرار گرفته و با توجه به اینکه منطقه با تهدیداتی در دو سطح فراملی (تهدیدات ناشی از فروپاشی شوروی سابق و تبدیل شدن آن به چند کشور مستقل و ارتباط هر یک با کشورهای جهانی و منافع مشترک با آن‌ها و غیره) و سطح ملی (تهدیدهای ناشی از توسعه ناموزون فعالیت و جمعیت، عدم رعایت حریم‌های استاندارد در استقرار مراکز مهم، حساس و حیاتی و همچنین تهدیدات ناشی از عوامل طبیعی چون سیل، زلزله، پیشروی دریا و غیره) مواجه است (قربانی، ۱۳۹۵: ۴)، برنامه‌های توسعه و آمایش سرزمین با ملاحظات سیاسی، دفاعی و امنیتی ضرورت می‌یابد؛ بنابراین هدف اصلی این پژوهش تدوین راهبردهای بهینه دفاعی و امنیتی در راستای کاهش تهدیدات امنیتی احتمالی در آینده است. از این رو، سعی بر آن است که با شناسایی نقاط قوت و ضعف و همچنین فرصت و تهدیدات پیش روی آمایش استان، راهبردهایی برای مقابله و

کاهش آسیب‌ها پیشنهاد شود و در نهایت با استفاده از ماتریس QSPM این راهبردها رتبه‌بندی گردند.

۲- ادبیات و مبانی نظری

۲-۱- مفهوم آمایش سرزمین

در فرهنگ لغت، آمایش به معنای آراسته کردن، درنشان دادن و در کنار هم چیدن آورده شده (دهخدا، ۱۳۷۷) که در تمامی رویکردها و برداشتها از آمایش می‌تواند مصداق داشته باشد اما معنی لغوی آن در زبان فرانسه Amonagement و معادل Management در زبان انگلیسی است (Adams، ۲۰۱۶: ۵). بدین ترتیب منظور از آمایش، مدیریت سرزمین است (ابراهیم‌زاده، ۱۳۸۹: ۲۸).

تاکنون تعاریف مختلفی از آمایش سرزمین ارائه شده است. کلودیوس پتی^۱ در سال ۱۹۵۰ نخستین تعریف از آمایش سرزمین را ارائه کرده که در آن آمایش سرزمین، بهترین توزیع انسان‌ها، به تبع منابع طبیعی و فعالیت‌های اقتصادی در پهنه سرزمین است (شاهوردی، ۱۳۹۴: ۲۳). فلیپ لامور^۲ آمایش سرزمین را مدیریت کشور معرفی می‌کند و هنری^۳ آمایش سرزمین را نوعی برنامه‌ریزی بلندمدت برای توزیع بهتر جمعیت، امکانات و فعالیت‌های مختلف به منظور افزایش رفاه، آسایش و هماهنگی جامعه می‌داند (Hansen، ۱۹۷۸: ۵؛ Henry، ۲۰۰۲: ۲۹۲ به نقل از سلطانی، ۱۳۹۲: ۶۶).

طبق تعریف سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی ایران، آمایش سرزمین، تنظیم کنش متقابل بین عوامل انسانی و عوامل محیطی به منظور ایجاد سازمان سرزمینی مبتنی بر بهره‌گیری بهینه از استعدادهای انسانی و محیطی نامیده می‌شود که در چارچوب اصول مصوب، از طریق افزایش کارایی و بازدهی اقتصادی، گسترش عدالت اجتماعی، رفع فقر و محرومیت و تحکیم پیوندهای اقتصادی درون و برون منطقه‌ای، برقراری تعادل و توازن در برخورداری از سطح

^۱Claudius-Petit

^۲Philippe Lamoure

^۳Henry

معقول توسعه و رفاه در مناطق جغرافیایی و ایجاد نظام کاربری اراضی متناسب با اهداف توسعه پایدار در جهت دستیابی به چشم‌اندازهای بلندمدت توسعه سرزمین گام برمی‌دارد (سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی کشور، ۱۳۸۳: ۲۹).

به‌طورکلی، منظور از آمایش سرزمین تنظیم رابطه بین انسان، فضا و فعالیت‌های انسان در فضا است (توکلی و همکاران، ۱۳۹۷: ۱۴۷) که به‌عنوان اهرمی مهم برای ارتقای توسعه پایدار و بهبود کیفیت زندگی در نظر گرفته می‌شود. مهم‌ترین ویژگی‌های آمایش سرزمین، دیدگاه مشارکتی، برخورد کل‌گرایانه، هدفمندی در برنامه‌ریزی، افق بلندمدت، انعطاف‌پذیری در تصمیم‌گیری و نگرش کیفی آن به مسائل گوناگون در ابعاد مختلف محیطی، اجتماعی، اقتصادی، کالبدی و سیاسی در جهت دستیابی به اهداف توسعه سرزمین است (Stead, ۲۰۰۸).

۲-۲- مفهوم امنیت

در لغت، امنیت حالت فراغت از هرگونه تهدید یا حمله و یا آمادگی برای رویارویی با هر تهدید و حمله تعریف می‌شود (آشوری، ۱۳۹۰: ۳۸). باری بوزان امنیت را از نظر لغوی در مقابل خطر و رهایی از تردید بیان می‌کند (بوزان، ۱۳۷۸: ۵۲). از نظر ماندل نیز امنیت، احساس آزادی از ترس یا احساس ایمنی که ناظر بر امنیت روانی و مادی است، تعریف شده است (ماندل، ۱۳۷۷: ۴۴).

واژه امنیت به‌عنوان یک مفهوم عام تمامی شئون و ابعاد زندگی انسان را در برمی‌گیرد و بقای نفس و صیانت موجودیت انسان پیوند می‌خورد (حافظ‌نیا، ۱۳۹۳: ۲۳۵). امنیت یک مفهوم چندوجهی است و به همین دلیل درباره معنای آن اختلاف زیادی وجود دارد. امنیت همواره از بنیادی‌ترین نیازهای بشر بوده است و در مفهوم عینی آن اندازه‌گیری فقدان تهدید بر ضد ارزش‌هاست (Wolfers, ۱۹۶۲: ۱۵۰). در نگرش سنتی به مبحث امنیت بیشتر تهدید نظامی مورد توجه بوده، درحالی‌که در مطالعات انتقادی و کلی‌نگر امروز گروه‌های اجتماعی می‌توانند نه تنها از راه ابزار نظامی بلکه از طریق عوامل مختلف دیگری مانند عوامل محیطی،

اقتصادی، اجتماعی و بسیاری عوامل دیگر مورد تهدید قرار گیرند (سرور و همکاران، ۱۳۹۳: ۲۹).

امنیت دارای تعاریف مختلف است اما جوهره کلیه این تعاریف، دفاع از ارزش‌های حیاتی یک کشور است. حفاظت از جان و مال مردم، صیانت اقتصادی کشور و حفظ استقلال سیاسی به‌عنوان ارزش‌های حیاتی یک سرزمین تلقی می‌شوند (وحیدی، ۱۳۷۳: ۷۵). درواقع امنیت به معنی حراست از یک فرد، جامعه، ملت و یک کشور در برابر تهدیدهای خارجی است و نقطه مقابل «تهدید» به‌شمار می‌رود. به‌طورکلی مفهوم امنیت شامل احساس امنیت در برابر انواع خطراتی که متوجه انسان و مایملک وی در فضاهای سکونت و فعالیت او می‌شود. احساس امنیت در برابر خطرات طبیعی مانند آسیب‌های ناشی از سیل و زلزله ممکن است متوجه حیات انسان و یا فضاهای فعالیت وی شود و نیز خطرات ناشی از تهدیدات و مخاطرات اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی، سیاسی و نظامی گردد. ازاین‌رو، بحث ایمنی در برابر مخاطرات طبیعی و غیرطبیعی اجزایی از بحث و مفهوم عمومی امنیت به‌حساب می‌آیند. (مهندسین مشاور مآب، ۱۳۹۴: ۶).

۳-۲- رابطه آمایش سرزمین و امنیت

رابطه بین انسان، فضا و فعالیت، سه مؤلفه اساسی در تدوین طرح‌های آمایش است که به تثبیت و پایداری توسعه می‌انجامد. بدون امنیت هیچ برنامه‌ای در منطقه قابل اجرا نیست، شکوفایی اقتصادی آن، سرمایه‌گذاری، طرح‌ریزی برای توسعه و مانند آن‌ها در گرو تأمین امنیت است. درواقع امنیت در زمره اهداف و منافع و ارزش‌های اصولی و پایدار جامعه است (سیف‌زاده، ۱۳۷۲: ۹۸). با توجه به مفهوم پایداری، امنیتی پایدار است که در طول زمان بتواند ثابت و استوار بماند و در مقابل تهدیدها بتواند خود را حفظ کند. قدرت استفاده از فرصت‌ها در مقابل تهدیدها را داشته باشد و دارای راهبردی همیشگی در مقابل مقطعی باشد. از این منظر سرزمینی از امنیت پایدار برخوردار خواهد بود که نه فقط در کوتاه‌مدت، بلکه در پروسه

زمانی بلندمدت توانایی پاسخگویی به نیازهای مختلف اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی را داشته باشد. (شاهوردی، ۱۳۹۴: ۱۳ به نقل از عباس‌زاده و کرمی، ۱۳۹۰: ۵۷-۳۱). بنابراین امنیت پایدار زمانی قابل حصول است که در بازه بلندمدت، آسیب‌های داخلی خطرناک و تهدیدهای خارجی شدید، تمامیت ارضی، انسجام داخلی و رژیم سیاسی را تهدید نکند.

از سویی آمایش سرزمین، سازمان‌دهی اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و زیست‌محیطی به‌منظور تحقق آینده‌ای مطلوب است. همچنین نوعی برنامه‌ریزی است که توسعه را با امنیت و دفاع پیوند می‌دهد و راهکارهایی را برای توسعه مناطق معرفی می‌کند که در آن امنیت و توسعه لازم و ملزوم یکدیگرند. در واقع این امر از طریق توزیع بهینه جمعیت و فعالیت در پهنه جغرافیایی امکان‌پذیر خواهد بود. به‌گونه‌ای که هریک از این مناطق متناسب با قابلیت‌ها، نیازها، محدودیت‌ها و تهدیدات مربوط به امنیت و دفاع در آن، از طیف مناسبی از فعالیت‌های اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی، نظامی و امنیتی برخوردار بوده و امکان رشد مادی و معنوی را برای ساکنان فراهم می‌آورد (عندلیب، ۱۳۸۰: ۱۳ و ۳۲).

بنابراین، با توجه به اینکه بنیان توسعه هر سرزمینی امنیت است، آمایش سرزمین با اتخاذ تدابیر هوشمندانه و سیاست‌های درست، در جهت رفع تهدیدات مختلف طبیعی، اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی، سیاسی و نظامی گام برداشته و امنیت سرزمین را فراهم می‌کند.

۴-۲- پیشینه پژوهش

در رابطه با موضوع پژوهش، مطالعات متعددی صورت گرفته است. قربانی (۱۳۹۵) در پژوهش خود به تحلیل شبکه شهری استان مازندران با رویکرد آمایش دفاعی پرداخته است. در این تحقیق از مدل رگرسیون، مدل‌های رتبه‌بندی شهرها و همچنین روش‌های نزدیک‌ترین همسایگی و تصمیم‌گیری ترکیب خطی وزنی استفاده شده است. نتایج حاکی از تأثیرگذاری شبکه ارتباطی و نزدیکی به دریا بر استقرار سکونتگاه‌ها بوده است. در پایان تهدیدهای پیش‌روی استان شناسایی شده است که می‌توان تهدیداتی چون زمین‌لرزه، سیل، فرسایش و

لغزش در بین عوامل طبیعی و تمرکز شدید خطوط انتقال نیرو، تمرکز شدید راه‌های ارتباطی و راه‌آهن و تمرکز شدید نقاط روستایی را نام برد (قربانی، ۱۳۹۵). در پژوهشی دیگر که توسط فتحی و همکارانش (۱۳۹۵) انجام شده به بررسی تهدیدهای پیش‌روی استان البرز پرداخته شده است. در این تحقیق تهدیدهای مختلف متوجه شهرستان‌های استان با استفاده از مطالعات اسنادی، پیمایشی و مصاحبه‌ای گردآوری شده‌اند و با استفاده از مدل ویکور و نظر کارشناسان اقدام به وزن‌دهی شاخص‌ها از طریق آنروپی شانون شده است. درنهایت نتایج نمایانگر تمرکز تهدیدهای سیاسی، امنیتی و دفاعی در شهرستان کرج به دلیل تجمع خدمات و امکانات و دسترسی‌های مختلف استان در این شهرستان بوده است (فتحی و همکاران، ۱۳۹۵). مدیری و همکاران در سال ۱۳۹۲ در مقاله‌ای به تبیین شاخص‌های امنیت‌ساز پدافند غیرعامل در آمایش سرزمین می‌پردازد. روش مورد استفاده در این پژوهش توصیفی-تحلیلی است و برای مطالعه دقیق موضوع تحقیق، افزون بر مطالعه اسنادی از روش کمی (پیمایش و استفاده از SPSS) و کیفی (مصاحبه) استفاده شده است. نتایج تحقیق نشان می‌دهد که مکان‌یابی مناسب، مقاومت‌سازی، استفاده از تجارب کشورها با استفاده از عوارض طبیعی از مهم‌ترین عوامل امنیت‌ساز پدافند غیرعامل در آمایش سرزمین است (مدیری و همکاران، ۱۳۹۲).

علاوه بر این، سعیدی و کفاش‌جمشید (۱۳۹۲) در تحقیقی به شناسایی اصلی‌ترین و مهم‌ترین مسائل آمایش دفاعی و امنیتی استان پرداخته‌اند. در این مقاله، آن‌ها از روش توصیفی-تحلیلی بهره برده‌اند و جهت گردآوری داده‌ها از منابع کتابخانه‌ای، مشاهدات میدانی و سیستم اطلاعات جغرافیایی استفاده کرده‌اند. در نهایت مسائل اصلی را پایین بودن تراکم جمعیتی در شهرستان‌های مرزی، نداشتن عمق سرزمینی مناسب، پایین بودن میزان رشد جمعیت استان، حاشیه‌ای بودن استان، وجود موانع بر سر راه ارتباطات و پیوند مناطق مرزی و غیره شناسایی کرده‌اند (سعیدی و کفاش‌جمشید، ۱۳۹۲).

۳- روش شناسی

پژوهش حاضر با اتکا بر راهبرد استقرایی سعی در پیشبرد فرآیند پژوهش دارد. این پژوهش به لحاظ هدف از نوع پژوهش‌های کاربردی و از نظر ماهیت و روش کار، پژوهشی تحلیلی-توصیفی بوده که همزمان از روش‌های کمی و کیفی برای انجام آن استفاده شده است.

جهت گردآوری داده‌ها از داده‌های اولیه و ثانویه، توأمان استفاده شده است. داده‌های اولیه با مراجعه به سازمان‌ها و نهادهای مربوط به حیطه پژوهش و مصاحبه با خبرگان (اساتید، کارشناسان و متخصصان) و داده‌های ثانویه از طریق مطالعه اسناد، آرشیوها، کتاب‌ها، مقالات، پایان‌نامه‌ها و سایت‌های معتبر پیرامون موضوع پژوهش حاصل گردید. در این پژوهش در دو مرحله اقدام به مصاحبه با متخصصان شده است؛ در مرحله اول، مصاحبه با متخصصان به صورت مصاحبه باز (ساختاریافته) و هدفمند و با روش گلوله برفی انجام شده است. بدین ترتیب که با مراجعه به هر کارشناس سؤالات مطرح شده و هر کارشناس، کارشناس بعدی را برای مصاحبه معرفی کرده است تا پژوهشگر به مرحله اشباع نظری برسد. جامعه آماری مصاحبه‌شوندگان تا رسیدن به مرحله اشباع در این پژوهش ۱۵ نفر از خبرگان استانی بوده است. در مرحله دوم نیز مصاحبه با خبرگان به صورت مصاحبه بسته (پرسشنامه ساختاریافته) صورت گرفته است.

به منظور تحلیل داده‌ها در این پژوهش از تکنیک‌های سوات (SWOT)، ماتریس‌های ارزیابی عوامل داخلی و خارجی (IEFE)، تحلیل سلسله‌مراتبی (AHP) و ماتریس QSPM استفاده شده است. رویکرد SWOT، تفکری نظام‌مند و جامع در ارتباط با یک محصول جدید، فناوری، مدیریت یا برنامه‌ریزی بوده (Wehrich، ۱۹۸۲: ۵۵) که به صورت یک روش کارآمد در برنامه‌ریزی راهبردی برای شناسایی پتانسیل‌ها و اولویت‌های یک پروژه جهت دستیابی به راهبردهای توسعه مورد استفاده قرار می‌گیرد (Buta، ۲۰۰۷: ۲۳۹). در تحلیل سوات نقاط قوت و ضعف عوامل داخلی و فرصت‌ها و تهدیدات عوامل خارجی بوده (Harfst و همکاران، ۲۰۱۰: ۱۰۳) که به منظور سنجش وضعیت و تدوین راهبردها برای هدایت و کنترل سیستم استفاده می‌شوند (گلکار، ۱۳۸۵: ۳). به عبارت دیگر، SWOT به تحلیلگران اجازه می‌دهد عوامل را با

عنوان‌های درونی (قوت، ضعف) و یا خارجی (فرصت‌ها، تهدیدات) در رابطه با یک موضوع مشخص طبقه‌بندی کند و به این ترتیب آن‌ها را قادر به مقایسه فرصت‌ها و تهدیدات با نقاط قوت و ضعف می‌سازد (Shrestha و همکاران، ۲۰۰۴: ۱۸۵).

بدین ترتیب جهت تحلیل داده‌ها در گام اول، به نگارش نقاط قوت و ضعف و فرصت‌ها و تهدیدهای مربوط به آمایش دفاعی-امنیتی استان مازندران در قالب جدول سوات پرداخته شد. همان‌طور که در بالا نیز اشاره شد این مهم از طریق مصاحبه با خبرگان انجام شده است. در مرحله بعد پس از فهرست کردن هر یک از عوامل قوت، ضعف، فرصت و تهدید، از محل تلاقی هر یک از آن‌ها و نوشتن آن‌ها در سلول‌های مربوط به خود، بر اساس بررسی و ترکیب پارامترهای S، W، O، T چهار راهبرد تهاجمی (SO)، رقابتی (ST)، محافظه‌کارانه (WO) و تدافعی (WT) حاصل گردید (کرباسی و همکاران، ۱۳۸۶: ۲۵۶). سپس برای تعیین موقعیت و تصمیم‌گیری راهبردی، نتایج سوات با استفاده از ماتریس‌های ارزیابی عوامل داخلی و خارجی تجزیه و تحلیل شد. به این ترتیب که نقاط ضعف و قوت داخلی در ماتریس عوامل داخلی او فرصت‌ها و تهدیدات خارجی در ماتریس عوامل خارجی تجزیه و تحلیل شدند.

در هر کدام از این ماتریس‌ها، به هر یک از عوامل راهبردی (قوت، ضعف، فرصت و تهدید) دو نوع امتیاز اختصاص داده می‌شود. ابتدا در ستون اول، به هر عامل با توجه به اثرگذاری و اهمیت تئوریک آن وزنی بین صفر تا یک داده می‌شود، به گونه‌ای که جمع اوزان عوامل در هر ماتریس (ارزیابی عوامل داخلی و خارجی) برابر یک شود. سپس در ستونی دیگر برحسب میزان اثرگذاری و جذابیت هر یک از عوامل در هدف تحقیق (میزان تأثیرگذاری در محدوده مورد مطالعه)، به هر کدام آن‌ها، امتیازی از یک تا چهار داده می‌شود. نکته قابل توجه این است که امتیاز نزدیک به یک به عوامل منفی، یعنی ضعف و تهدید، تأثیر عمیق‌تر آن را نشان می‌دهد و امتیاز نزدیک به چهار به عوامل مثبت، یعنی فرصت و قوت، تأثیر جدی‌تر آن را نمایان می‌سازد. حاصل ضرب دو ستون امتیاز و وزن عوامل در ستونی به نام وزن نهایی نوشته می‌شود. اگر جمع ستون وزن نهایی در

¹Internal Factor Evaluation

²External Factor Evaluation

هریک از عوامل کمتر از ۲,۵ باشد، نشان‌دهنده تأثیرگذاری شدیدتر عوامل منفی و محدودیت‌های حوزه در راستای تحقیق است و بالعکس که با توجه به تقاطع امتیازهای هر یک از دو دسته از عوامل، در نمودار مربوطه نوع راهبرد درخور نشان داده می‌شود (قدمی و همکاران، ۱۳۹۰: ۴۲).

در این پژوهش به منظور تشکیل ماتریس ارزیابی عوامل داخلی و خارجی ابتدا با استفاده از نظر خبرگان و نرم‌افزار expert choice که مربوط به تحلیل سلسله‌مراتبی است، ضریب وزنی معینی به هر یک از عوامل اختصاص داده شد (نسبت سازگاری عددی کمتر از ۰,۱ حاصل شد). تحلیل سلسله‌مراتبی (AHP) یکی از شناخته‌شده‌ترین روش‌های تصمیم‌گیری چند شاخصه است که در حوزه‌های مختلف کاربردی مورد استقبال قرار گرفته است (Saaty, ۲۰۰۸). در این روش انجام مقایسه‌های زوجی در هر سطح، بین دو معیار مختلف به‌طوری‌که تمامی معیارها نسبت به تمام عناصر سطح بالایی ارزیابی شوند، صورت پذیرفت. در روش مقایسه زوجی، اهمیت نسبی معیارها، در یک مقایسه پیوسته، به ۹ بخش تقسیم می‌شوند. سپس نسبت سازگاری (CR) برای تمامی ماتریس‌های مقایسه‌های زوجی، صورت می‌پذیرد. در صورتی که نسبت مذکور کمتر از ۰,۱ باشد، نشان‌دهنده قابل قبول بودن مقایسات زوجی است (گزایی‌زاده و همکاران، ۱۳۹۵: ۴۸). در گام دوم نیز برای دستیابی به امتیاز هر کدام از عوامل راهبردی همان‌طور که گفته شد از پرسشنامه ساختاریافته استفاده شد، بدین ترتیب که از گروه خبرگان خواسته شد که به هر کدام از عوامل امتیاز دهند، سپس با در نظر گرفتن بیشترین فراوانی حاصل شده امتیاز هر عامل مشخص شد.

همان‌طور که اشاره شد، از ضرب امتیاز عوامل در وزن آن‌ها، امتیاز نهایی و از مجموع امتیازهای نهایی در هر ماتریس، نمرات کلی ماتریس‌های ارزیابی عوامل داخلی و خارجی استخراج شد. در مرحله بعد در نمودار متقاطع حاصل از امتیازهای ماتریس عوامل داخلی و خارجی، نوع راهبردهای متناسب با پژوهش حاصل گردید. در نهایت خروجی ماتریس‌های ارزیابی عوامل داخلی و خارجی با استفاده از ماتریس کمی برنامه‌ریزی راهبردی (QSPM) جهت اولویت‌بندی راهبردهای پیشنهادی به‌کار گرفته شد. در ماتریس QSPM در سطرها نام عوامل و در ستون اول

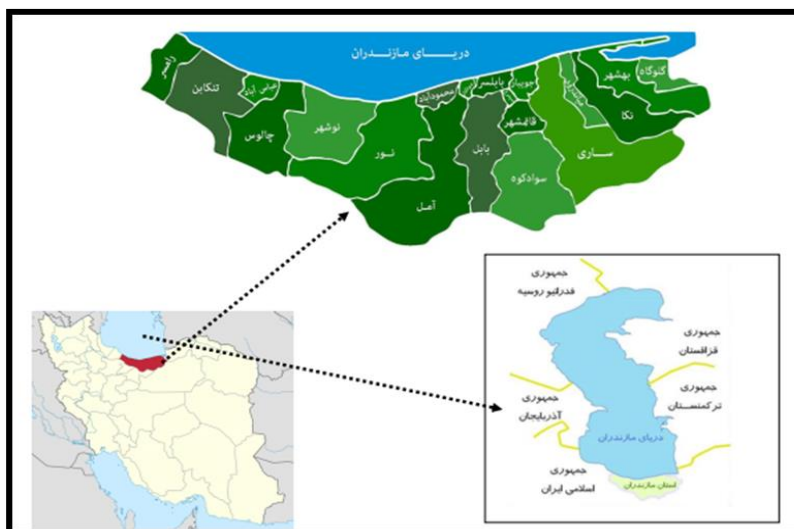
وزن‌های نهایی (اخذشده از ماتریس‌های ارزیابی عوامل داخلی و خارجی) برای هر یک از عوامل نوشته می‌شود. در ستون‌های بعدی نام هر یک از راهبردهای منتخب ثبت می‌شود. در زیرمجموعه هر ستون (هر راهبرد) روبروی هر عامل راهبردی، میزان جذابیت و اثرگذاری راهبرد مربوطه نسبت به هر عامل، با امتیاز صفر تا چهار درج می‌شود. امتیاز صفر حداقل جذابیت و اثرگذاری راهبرد موردنظر در رابطه با عامل راهبردی است و امتیاز چهار حداکثر جذابیت را نشان می‌دهد. حاصل ضرب این دو ستون، یعنی ستون وزن نهایی عامل و میزان جذابیت راهبرد در رابطه با عامل، در ستون وزن نهایی راهبرد درج می‌شود. جمع امتیازهای هر راهبرد با توجه به ستون وزن نهایی، اهمیت و اولویت هر راهبرد را در راستای اهداف تحقیق نشان می‌دهد (قدمی و همکاران، ۱۳۹۰: ۴۳-۴۴).

۴- نمونه مطالعاتی

۴-۱- ویژگی عمومی استان مازندران

استان مازندران بین ۳۵ درجه و ۴۶ دقیقه تا ۳۶ درجه و ۵۸ دقیقه عرض شمالی و ۵۰ درجه و ۳۴ دقیقه تا ۵۴ درجه و ۱۰ دقیقه طول شرقی از نصف‌النهار گرینویچ قرار دارد. این استان به لحاظ مرزهای داخلی در سرتاسر شمال خود با دریای خزر، در جنوب با استان‌های البرز، تهران و سمنان، در غرب با گیلان و در شرق نیز با استان گلستان هم‌جوار می‌باشد و با توجه به وجود ۵ کشور در حوزه این دریا می‌توان استان را به‌نوعی استانی مرزی محسوب نمود. ترکمنستان در شرق دریای مازندران به لحاظ بعد فاصله (زمینی- دریایی- هوایی) نزدیک‌ترین همسایه خارجی استان مازندران محسوب می‌گردد. جمهوری آذربایجان در غرب این دریا، جمهوری قزاقستان در شرق و شمال و جمهوری فدراتیو روسیه در شمال غرب و غرب دریای مازندران به ترتیب نزدیک‌ترین همسایگان خارجی مازندران هستند. استان مازندران با مساحتی حدود ۲۳۷۵۶٫۴ کیلومتر مربع، ۱٫۴۶ درصد از مساحت کشور را دربر می‌گیرد و از این نظر رتبه ۱۱۸ام را به خود اختصاص داده است (احمدی‌فرد و سیلابی، ۱۳۹۸: ۷۶). از نظر جمعیتی نیز طبق سرشماری سال ۱۳۹۵ از جمعیتی معادل ۳۲۸۳۵۸۲ نفر برخوردار بوده که حدود ۴٫۱ درصد از جمعیت کشور را تشکیل می‌دهد (سرشماری عمومی نفوس و مسکن، ۱۳۹۵). همچنین بر اساس آخرین تقسیمات کشوری در سال ۱۳۹۵، این استان

دارای ۲۲ شهرستان، ۵۸ شهر، ۳۷ بخش و ۱۳۱ دهستان می‌باشد (سرشماری عمومی نفوس و مسکن، ۱۳۹۵). در بین شهرستان‌های استان، شهرستان ساری با داشتن ۶ بخش و ۱۵ دهستان و شهرستان بابل با ۶ بخش و ۱۳ دهستان بیشتر نقش سیاسی را در منطقه ایفا می‌کنند.



شکل شماره ۱. موقعیت سیاسی استان مازندران در سطح ملی و فراملی

۵- یافته‌ها

بر اساس داده‌های اولیه و ثانویه جمع‌آوری شده، تجزیه و تحلیل SWOT و QSPM جهت ارائه راهبردهای بهینه امنیتی و دفاعی استان مازندران از طریق تجزیه و تحلیل نتایج و تعیین اولویت‌ها انجام شد. نتایج حاصل از این تجزیه و تحلیل‌ها در هریک از بخش‌های زیر آورده شده است:

۵-۱- ماتریس ارزیابی عوامل داخلی

با توجه به نقاط قوت و ضعف، ۳۰ و ۲۷ عامل به ترتیب انتخاب و مورد بررسی قرار گرفتند (جدول شماره ۱). وزن اختصاص داده شده به عوامل، برای نقاط قوت بین ۰,۰۰۶ تا ۰,۰۳۱ و

امتیاز آن‌ها بین ۳ و ۴ و وزن اختصاص داده شده برای نقاط ضعف بین ۰,۰۱۲ تا ۰,۰۴۲ و امتیاز آن‌ها بین ۱ و ۲، تعیین شد. در نقاط قوت «برخورداری از چشم‌اندازهای بدیع از منظر ژئوتوریسم (تالاب‌ها، پناهگاه حیات وحش، رودخانه‌ها، سدها، جنگل‌های انبوه و ...)» و «قرارگیری بیش از نیمی از جامعه در سن فعالیت» به ترتیب بیشترین و کمترین وزن‌ها را به خود اختصاص داده‌اند. در نقاط ضعف نیز عامل «تخریب جنگل‌ها و مراتع به دلیل چرای بیش از حد دام، قاچاق و برداشت بی‌رویه چوب و غیره» بیشترین و عامل «ضعیف بودن چشم‌انداز جمعیتی استان در افق‌های بلندمدت (میزان باروری کمتر از ۲ در سال‌های اخیر)» کمترین وزن را نسبت به سایر عوامل داشته‌اند. امتیاز وزن‌دار عوامل خارجی (۲,۳۵۳) کمتر از عدد ۲,۵ است و این بدان معنی است که ضعف‌ها بر قوت‌ها غلبه دارند.

جدول شماره ۱. ماتریس ارزیابی عوامل داخلی

| عوامل | نقاط قوت | وزن | امتیاز وضع موجود | امتیاز وزن‌دار |
|-----------------|--|-------|------------------|----------------|
| S _۱ | وجود رودخانه‌های دائمی و فصلی متعدد در استان | ۰,۰۱۸ | ۳ | ۰,۰۵۴ |
| S _۲ | برخورداری استان از پوشش گیاهی غنی و جلگه‌های آبرفتی | ۰,۰۱۷ | ۳ | ۰,۰۵۱ |
| S _۳ | برخورداری استان از سفره‌های آب زیرزمینی غنی با کیفیت مناسب | ۰,۰۱۶ | ۳ | ۰,۰۴۸ |
| S _۴ | پراکندگی مناسب و میانگین بارش سالیانه ۶۳۱ میلیمتر در سال | ۰,۰۲۷ | ۴ | ۰,۱۰۸ |
| S _۵ | وجود خاک غنی و حاصلخیز و شرایط مناسب محیطی | ۰,۰۲۳ | ۴ | ۰,۰۹۲ |
| S _۶ | وجود معادن متنوع و ذخایر کافی | ۰,۰۱۶ | ۳ | ۰,۰۴۸ |
| S _۷ | تنوع وسیع اکوسیستمی شامل اکوسیستم‌های آبی (جاری یا ساکن) و خشکی (جنگلی و مرتعی) | ۰,۰۱۴ | ۲ | ۰,۰۲۸ |
| S _۸ | برخورداری از چشم‌اندازهای بدیع از منظر ژئوتوریسم (تالاب‌ها، پناهگاه حیات وحش، رودخانه‌ها، سدها، جنگل‌های انبوه و ..) | ۰,۰۳۱ | ۴ | ۰,۱۲۴ |
| S _۹ | وجود سواحل بکر به طول ۳۳۸ کیلومتر | ۰,۰۲۳ | ۴ | ۰,۰۹۲ |
| S _{۱۰} | وحدت و انسجام قومی، زبانی و مذهبی | ۰,۰۰۹ | ۳ | ۰,۰۲۷ |
| S _{۱۱} | نرخ بالای باسوادی در استان به ویژه در نقاط شهری | ۰,۰۰۹ | ۳ | ۰,۰۲۷ |
| S _{۱۲} | وجود سرمایه اجتماعی بالا در استان | ۰,۰۱۴ | ۳ | ۰,۰۴۲ |
| S _{۱۳} | نرخ بالای امید به زندگی در استان مازندران نسبت به کل استان‌های کشور از سال ۶۵ تا به حال | ۰,۰۰۸ | ۳ | ۰,۰۲۴ |
| S _{۱۴} | توزیع متوازن جمعیت و نبود پدیده نخست شهری در استان | ۰,۰۲۲ | ۴ | ۰,۰۸۸ |
| S _{۱۵} | سیر صعودی شاخص توسعه انسانی طی دهه اخیر | ۰,۰۱۷ | ۳ | ۰,۰۵۱ |
| S _{۱۶} | روند افزایشی مهاجرپذیری استان مازندران | ۰,۰۰۸ | ۳ | ۰,۰۲۴ |

| | | | | | |
|------|----------------|------------------|---|-----------------|-------|
| ۰۰۲۱ | ۳ | ۰۰۰۷ | سیر صعودی مشارکت اجتماعی زنان | S _{۱۷} | |
| ۰۰۲۷ | ۳ | ۰۰۰۹ | تمایل مردم استان به کار مشترک در قالب نهادهای مردمی | S _{۱۸} | |
| ۰۰۱۸ | ۳ | ۰۰۰۶ | قرارگیری بیش از نیمی از جامعه در سن فعالیت | S _{۱۹} | |
| ۰۰۳۳ | ۳ | ۰۰۱۱ | تخصصی شدن نیروهای شاغل در دستگاه‌های اجرایی | S _{۲۰} | |
| ۰۰۹۲ | ۴ | ۰۰۲۳ | وجود منطقه ویژه اقتصادی امیرآباد | S _{۲۱} | |
| ۰۰۵۷ | ۳ | ۰۰۱۹ | وجود بندر مهم نکا، نوشهر و امیرآباد در استان | S _{۲۲} | |
| ۰۰۲۴ | ۳ | ۰۰۰۸ | وابستگی کم تحولات اقتصادی استان به درآمد نفت | S _{۲۳} | |
| ۰۰۳۹ | ۳ | ۰۰۱۳ | برخوردری استان از سه فرودگاه ساری، نوشهر و رامسر | S _{۲۴} | |
| ۰۰۸۴ | ۴ | ۰۰۲۱ | وجود مرز دریایی و همسایگی با کشورهای حاشیه دریای خزر | S _{۲۵} | |
| ۰۰۵۱ | ۳ | ۰۰۱۷ | توزیع متوازن مراکز سکونتگاهی و خدمات | S _{۲۶} | |
| ۰۰۲۷ | ۳ | ۰۰۰۹ | وجود سه راه ارتباطی خراسان، گیلان و سمنان، آزادراه تهران - شمال و راه ارتباطی تنکابن - قزوین | S _{۲۷} | |
| ۰۰۱۲ | ۴ | ۰۰۰۳ | برقراری امنیت نظامی در استان | S _{۲۸} | |
| ۰۰۴۵ | ۳ | ۰۰۱۵ | وجود قوانین مختلف در رابطه با حفظ محیط زیست مانند قانون حفاظت دریا و رودخانه‌های بزرگ، لایحه مجازات صید غیرقانونی، قانون حفاظت از منابع آبی و ... | S _{۲۹} | |
| ۰۰۵۴ | ۳ | ۰۰۱۸ | حضور گروه‌های غیردولتی (سمن ها و NGO ها) علاقه‌مند به حفظ محیط زیست | S _{۳۰} | |
| | امتیاز وزن دار | امتیاز وضع موجود | وزن | نقاط ضعف | عوامل |
| ۰۰۴۲ | ۱ | ۰۰۴۲ | تخریب جنگل‌ها و مراتع به دلیل چرای بیش از حد دام، قاچاق و برداشت بی‌رویه چوب و ... | W _۱ | |
| ۰۰۳۱ | ۱ | ۰۰۳۱ | تغییر کاربری اراضی زراعی ناشی از افزایش جمعیت و مهاجرت | W _۲ | |
| ۰۰۳۹ | ۱ | ۰۰۳۹ | تخریب سواحل دریای مازندران | W _۳ | |
| ۰۰۲۶ | ۱ | ۰۰۲۶ | آلودگی خاک ناشی از تخلیه پساب‌های مسکونی، خدماتی و صنعتی؛ و تخلیه پسماندهای جامد | W _۴ | |
| ۰۰۳۸ | ۱ | ۰۰۳۸ | آلودگی منابع آبی | W _۵ | |
| ۰۰۳۶ | ۲ | ۰۰۱۸ | دفع نامناسب فاضلاب‌های شهری، بیمارستانی، کارخانجات و مواد زائد جامد | W _۶ | |
| ۰۰۲۶ | ۲ | ۰۰۱۳ | حفر چاه‌های متعدد و بهره برداری بیش از حد از منابع زیرزمینی | W _۷ | |
| ۰۰۲۲ | ۲ | ۰۰۱۱ | کاهش متوسط بعد خانوار در استان | W _۸ | |
| ۰۰۲۸ | ۲ | ۰۰۱۴ | تغییرات هرم سنی-جنسی و رو به پیری گذاشتن جمعیت استان | W _۹ | |
| ۰۰۲۲ | ۲ | ۰۰۱۱ | رشد فزاینده پرونده‌های مرتبط با ناهنجاری‌ها در دادگاه‌های عمومی استان مازندران و وجود بیماری اجتماعی در استان به صورت جدی | W _{۱۰} | |
| ۰۰۳۲ | ۲ | ۰۰۱۶ | افزایش طلاق و خانواده‌های بی‌سرپرست | W _{۱۱} | |
| ۰۰۲۸ | ۲ | ۰۰۱۴ | عدم رضایت عمومی مردم استان از بوروکراسی حاکم | W _{۱۲} | |
| ۰۰۱۶ | ۲ | ۰۰۰۸ | فرهنگ بیگانه ایجاد شده از رسانه‌های مدرن (ماهواره و اینترنت) و استحاله فرهنگی ایجاد شده توسط آن | W _{۱۳} | |
| ۰۰۱۶ | ۲ | ۰۰۰۸ | ناکارآمدی نهادهای فرهنگی استان | W _{۱۴} | |

| | | | | |
|-------|---|------|---|-----------------|
| ۰۰۱۲ | ۲ | ۰۰۰۶ | گسست فرهنگی میان نسل جدید استان با نسل پیش از خود | W _{۱۵} |
| ۰۰۰۶ | ۲ | ۰۰۰۳ | ضعیف‌بودن چشم‌انداز جمعیتی استان در افق‌های دورتر (در سال‌های اخیر میزان باروری کل استان به کمتر از ۲ رسیده است) | W _{۱۶} |
| ۰۰۲۸ | ۲ | ۰۰۱۴ | افزایش فاصله طبقاتی میان مردم | W _{۱۷} |
| ۰۰۲۲ | ۱ | ۰۰۲۲ | دوگانگی سیاسی در استان به‌ویژه غرب استان | W _{۱۸} |
| ۰۰۲۲ | ۱ | ۰۰۲۲ | بی‌اعتمادی مردم نسبت به کارآمدی دولت جهت حل مشکلات به دلیل افزایش ناهنجاری‌های اجتماعی | W _{۱۹} |
| ۰۰۲۵ | ۱ | ۰۰۲۵ | عدم توسعه صنعت در استان در جهت رفع نیازهای بخش کشاورزی و تغییر ساختار سنتی استان | W _{۲۰} |
| ۰۰۲۲ | ۲ | ۰۰۱۱ | تفرق سیاسی در استان | W _{۲۱} |
| ۰۰۲۴ | ۲ | ۰۰۱۲ | نبود یکپارچگی سیاستی بخشی و فرابخشی | W _{۲۲} |
| ۰۰۳۲ | ۲ | ۰۰۱۶ | افزایش بزهکاری‌ها و ناهنجاری‌های اجتماعی | W _{۲۳} |
| ۰۰۳۴ | ۱ | ۰۰۳۴ | کمبود صنایع تبدیلی و تکمیلی در بخش کشاورزی | W _{۲۴} |
| ۰۰۳۶ | ۲ | ۰۰۱۸ | شکاف افزایش قیمت بین زمین‌های کشاورزی و مسکونی و از بین رفتن زمین‌های کشاورزی و منابع طبیعی با ارزش استان به دلیل ساخت‌وسازهای ویلایی در آنها | W _{۲۵} |
| ۰۰۳۸ | ۱ | ۰۰۳۸ | نرخ بیکاری بالا در اکثر شهرستان‌های استان | W _{۲۶} |
| ۰۰۰۳ | ۲ | ۰۰۱۵ | توسعه بی‌رویه جمعیت شهرها به واسطه مهاجرت‌های روستا به شهر و گسترش بی‌رویه و پراکنده سطوح شهرها | W _{۲۷} |
| ۲۰۳۵۳ | | ۱ | مجموع | |

۵-۳- ماتریس ارزیابی عوامل خارجی

عوامل خارجی با استفاده از فرصت‌ها و تهدیدها، مورد ارزیابی قرار گرفتند (جدول شماره ۲). بر این اساس ۱۲ عامل به‌عنوان فرصت و ۱۵ عامل به‌عنوان تهدید انتخاب شدند. عوامل فرصت برحسب اهمیت آن‌ها در وضع موجود، وزنی بین ۰,۰۱ تا ۰,۰۶۷ و نقاط ضعف وزنی بین ۰,۰۱۳ تا ۰,۰۷۵ را دربر می‌گیرند. امتیاز آن‌ها نیز با توجه به سطح اهمیتشان، برای عوامل فرصت بین ۳ و ۴ و عوامل تهدید ۱ و ۲ می‌باشد. بر اساس وزن‌های اختصاص داده شده به هر عامل؛ از فرصت‌ها، عامل «ظرفیت بالای اقتصادی استان در زمینه فعالیت‌های زراعی، باغداری، دامپروری، شیلات و غیره» از وزن بالایی برخوردار بوده؛ و در بین تهدیدها، عامل «خطر از بین رفتن تنوع زیستی در ادامه تخریب جنگل‌ها و شکارهای بی‌رویه» از اهمیت

بالایی برخوردار بوده‌اند. نتایج ماتریس ارزیابی عوامل خارجی بیانگر کمتر بودن امتیاز وزن‌دار عوامل خارجی (۲,۳۱۶) نسبت به عدد ۲,۵ بوده و ارجحیت تهدیدها نسبت به عوامل فرصت در ارائه راهبردها دارد.

جدول شماره ۲. ماتریس ارزیابی عوامل خارجی

| عوامل | فرصت‌ها | وزن | امتیاز وضع موجود | امتیاز وزن‌دار |
|-----------------|--|-------|------------------|----------------|
| 0 _۱ | بهره‌برداری از توان بالقوه معدنی استان در جهت تولید اشتغال و افزایش صادرات به کشورهای خارجی | ۰.۰۳۵ | ۳ | ۰.۱۰۵ |
| 0 _۲ | قابلیت گردشگری در استان با توجه به برخورداری استان سواحل زیبا و داشتن طبیعت منحصربه‌فرد در بخش اکوتوریسم و دارا بودن بیش از ۳۰۰۰ جاذبه طبیعی، تاریخی، فرهنگی و ورزشی | ۰.۰۶۴ | ۴ | ۰.۲۵۶ |
| 0 _۳ | امکان تقویت شبکه‌های اجتماعی داخلی برای تقویت فرهنگ بومی | ۰.۰۱۴ | ۳ | ۰.۰۴۲ |
| 0 _۴ | امکان تقویت برنامه‌های تلویزیونی ملی، شبکه‌های ماهواره‌ای و سایت‌های ایرانی-اسلامی در راستای فرهنگ بومی | ۰.۰۱۳ | ۳ | ۰.۰۳۹ |
| 0 _۵ | امکان استفاده از شیوه‌های نوین آموزشی در مدارس برای کاهش شکاف‌های بین نسلی | ۰.۰۱ | ۳ | ۰.۰۳ |
| 0 _۶ | امکان استفاده از پتانسیل‌ها و استعداد‌های جمعیت جوان استان در راستای فرهنگ‌سازی و ظرفیت‌سازی اجتماعی | ۰.۰۱۹ | ۳ | ۰.۰۵۷ |
| 0 _۷ | تأکید سیاست‌های جمعیتی طرح شده در افق ۱۴۰۰ و قانون برنامه چهارم توسعه اقتصادی-اجتماعی بر اندازه مناسب و بهینه جمعیت استان مازندران | ۰.۰۱۶ | ۳ | ۰.۰۴۸ |
| 0 _۸ | ورود آثار مثبت فرهنگی (پویایی، نشاط و پالایش فرهنگی) به استان به واسطه حضور گردشگران داخلی و خارجی | ۰.۰۱۷ | ۳ | ۰.۰۵۱ |
| 0 _۹ | ظرفیت بالای اقتصادی استان در زمینه فعالیت‌های زراعی، باغداری، دامپروری، شیلات و ... | ۰.۰۶۷ | ۴ | ۰.۲۶۸ |
| 0 _{۱۰} | قابلیت اتصال به شبکه‌های حمل‌ونقلی بین‌المللی | ۰.۰۴۹ | ۴ | ۰.۱۹۶ |
| 0 _{۱۱} | هم‌جواری با تهران به عنوان دروازه تعامل داخلی با کشور | ۰.۰۴۴ | ۳ | ۰.۱۳۲ |
| 0 _{۱۲} | موقعیت ژئوپلیتیک استان | ۰.۰۵۸ | ۴ | ۰.۲۳۲ |

| عوامل | تهدیدها | وزن | امتیاز وضع موجود | امتیاز وزن‌دار |
|-----------------|---|-------|------------------------|-------------------|
| T _۱ | خطر وقوع زلزله در استان با توجه به عبور گسل‌های اصلی و فرعی متعدد از منظومه و تحمیل خسارات گسترده انسانی و طبیعی بر استان | ۰.۰۶۳ | ۱ | ۰.۰۶۳ |
| T _۲ | خطر از بین رفتن تنوع زیستی در ادامه تخریب جنگل‌ها و شکارهای بی‌رویه | ۰.۰۷۵ | ۱ | ۰.۰۷۵ |
| T _۳ | تهدید اکوسیستم دریای مازندران متأثر از استخراج نفت، افزایش میزان فاضلاب و مواد زائد، حمل‌ونقل دریایی، افزایش جمعیت و تراکم در واحد سطح شهرهای ساحلی، اثرات ساخت سدها، شست‌وشوی سواحل توسط امواج، احداث بندر تجاری، نفتی و تأسیسات کلان و... | ۰.۰۴۷ | ۲ | ۰.۰۹۴ |
| T _۴ | استفاده توریستی بدون برنامه و بیش از حد از طبیعت و جاذبه‌های طبیعی استان | ۰.۰۵۷ | ۱ | ۰.۰۵۷ |
| T _۵ | القائات تفکر بیگانه و احتمال استحاله اندیشه اسلامی و سستی جامعه استان و خدشه‌دار کردن وحدت جامعه و ایجاد زمینه برای تفرق و جدایی و تمامیت ارضی | ۰.۰۱۷ | ۲ | ۰.۰۳۴ |
| T _۶ | احتمال از دست رفتن حق و توان کنترل و مراقبت دولت بر قلمرو و فضای کشور و حوزه فرهنگی آن به دلیل تضعیف حاکمیت نظام از طریق شبکه‌های اجتماعی غربی | ۰.۰۲۲ | ۲ | ۰.۰۴۴ |
| T _۷ | تهاجم فرهنگی و احتمال از بین رفتن آداب، رسوم، ادبیات و ارزش‌ها | ۰.۰۱۴ | ۲ | ۰.۰۲۸ |
| T _۸ | افزایش جمعیت شهرنشین استان به نسبت جمعیت روستایی و کم شدن روابط چهره به چهره در جوامع شهری و کم شدن نظارت اجتماعی مستقیم و افزایش فساد و فحشا | ۰.۰۳۳ | ۲ | ۰.۰۶۶ |
| T _۹ | عدم وجود فرهنگ اعتراض صحیح | ۰.۰۱۳ | ۲ | ۰.۰۲۶ |
| T _{۱۰} | نبود برنامه‌ریزی و هماهنگی مناسب در امور فرهنگی و نحوه همکاری نهادها و دستگاه‌های مختلف در این خصوص در سطح ملی | ۰.۰۲۴ | ۲ | ۰.۰۴۸ |
| T _{۱۱} | روند افزایش ناهنجاری‌ها در استان و احتمال درگیر شدن افراد بزهکار و خانواده آنان با سیاست‌های دولت و نارضایتی نسبت به بروکراسی اداری و محکومیت‌های صادره و در نهایت مخالفت با دولت (سیاست) | ۰.۰۴۳ | ۲ | ۰.۰۸۶ |
| T _{۱۲} | فقدان بودجه و برنامه‌ریزی در خصوص گسترش و بهبود شبکه ریلی استان | ۰.۰۲۳ | ۲ | ۰.۰۴۶ |
| T _{۱۳} | نارسایی بازار محصولات کشاورزی در مقیاس ملی | ۰.۰۵۶ | ۱ | ۰.۰۵۶ |
| T _{۱۴} | عدم تعادل‌های ناحیه‌ای در اشتغال و بیکاری | ۰.۰۶۹ | ۱ | ۰.۰۶۹ |
| T _{۱۵} | توزیع ناعادلانه خدمات و فعالیت در غرب و جنوب استان | ۰.۰۳۴ | ۲ | ۰.۰۶۸ |
| | مجموع | ۱ | | ۲.۳۱۶ |

۴-۵- راهبردهای سوات

پس از انتخاب و ارزیابی مهم‌ترین عوامل داخلی و خارجی و شناسایی روابط موجود بین آن‌ها، چهار نوع راهبرد از طریق تجزیه و تحلیل SWOT تهیه شده که می‌تواند به‌طور مؤثر در برقراری امنیت استان مورد توجه قرار گیرد. به‌عنوان مثال، وجود روابط قوی بین نقاط قوت و فرصت‌ها (SO) می‌تواند وضعیت خوبی را برای توسعه دفاعی و امنیتی استان نشان دهد و استفاده از راهبردهای تهاجمی را ممکن کند. از طرف دیگر، تعامل شدید بین نقاط ضعف و تهدید (WT) می‌تواند به‌عنوان یک هشدار و توصیه بالقوه برای استفاده از راهبردهای دفاعی در نظر گرفته شود. علاوه بر این، روابط مستحکم بین نقاط قوت و تهدید (ST) می‌تواند استفاده از راهبردهای متنوع را امکان‌پذیر کند و در پایان، تعامل قوی بین نقاط ضعف و فرصت‌ها (WO) می‌تواند به‌عنوان راهبردهایی در جهت پوشش نقاط ضعف مورد بررسی قرار گیرد. نتایج این مرحله در جدول شماره ۳ آمده است.

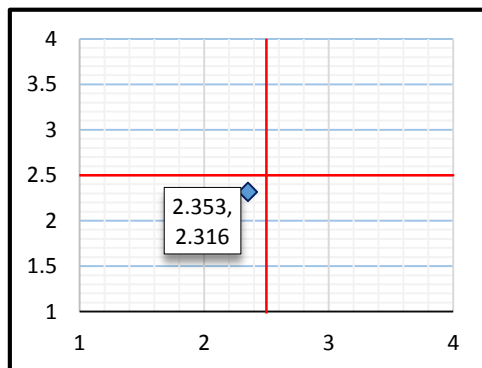
جدول شماره ۳. راهبردهای امنیتی و دفاعی استان مازندران با استفاده از تحلیل SWOT

| نوع راهبرد | راهبردها |
|------------------------|--|
| راهبردهای تهاجمی (SO) | ۱- برنامه‌ریزی در جهت تقویت و توسعه گردشگری با استفاده از پتانسیل‌های طبیعی و زیستی استان؛ ۲- برنامه‌ریزی برای رقابت‌پذیری استان با تأکید بر توسعه اقتصاد محلی و حمایت از مشاغل بومی در بخش‌های کشاورزی، شیلات و دامپروری؛ ۳- حمایت از صنایع کوچک‌مقیاس و تبدیلی-تکمیلی در استان با بهره‌گیری از سرمایه‌های اجتماعی موجود؛ ۴- سرمایه‌گذاری در بخش‌های اقتصادی و ایجاد همکاری‌های تجاری با کشورهای حوزه دریای خزر؛ ۵- حرکت به سمت ساختار فضایی چندمرکزی حامی اقتصاد و جامعه شبکه‌ای |
| راهبردهای اقتضایی (ST) | ۱- برنامه‌ریزی در جهت تحکیم و تقویت هویت بومی و حفظ آداب‌ورسوم محلی؛ ۲- برنامه ارتقاء مشارکت بین مردم و دولت و تمرکززدایی از دولت؛ ۳- برنامه‌ریزی در جهت مقابله با بحران‌های طبیعی استان با تأکید بر فعالیت نهادهای مردمی موجود و رعایت اصول پدافند غیرعامل؛ ۴- ارتقای نرخ اشتغال استان با بهره‌گیری بهینه از ظرفیت‌های طبیعی، صنعتی و انسانی استان |
| راهبردهای تدافعی (WT) | ۱- نشر و گسترش فرهنگ اصیل و بومی با تأکید بر تقویت ظرفیت‌های رسانه‌های عمومی و مدرن؛ ۲- برنامه‌ریزی در راستای احیای پیوند میان نسل جدید و قدیم و حفظ هویت و فرهنگ اصیل و بومی؛ ۳- تحکیم موقعیت ژئوپولیتیک استان و اتصال به شبکه‌های جهانی با تأکید بر صنایع و دستاوردهای داخلی |

| | |
|---|--------------------------------------|
| <p>۱- مدیریت مواد جامد و فاضلاب‌های شهری و روستایی در جهت کاهش آلودگی منابع آبی، خاک و هوا؛</p> <p>۲- برنامه‌ریزی مناسب و کارآمد صنعت گردشگری در جهت حفظ محیط‌زیست نه تخریب آن؛ ۳- تقویت بنیان خانواده و حفظ ارزش‌های اجتماعی؛ ۴- ارتقای شاخص‌های شفافیت، مسئولیت‌پذیری و پاسخگویی در بدنه دولت منطقه‌ای و محلی؛ ۵- برنامه‌ریزی در جهت تقویت هماهنگی بین بخشی و بهبود روابط افقی و عمودی در سیستم تصمیم‌سازی و تصمیم‌گیری؛ ۶- بازتوزیع عادلانه خدمات و امکانات در جهت جلوگیری از مهاجرت‌های بی‌رویه</p> | <p>راهبردهای تدافعی (WT)</p> |
|---|--------------------------------------|

۵-۵- ماتریس سوات

با استفاده از امتیاز نهایی ماتریس‌های ارزیابی عوامل داخلی و خارجی، ماتریس سوات تشکیل شده است. این ماتریس نمایان می‌سازد که کدام نوع از راهبردهای تهاجمی، تدافعی، محافظه‌کارانه یا رقابتی، در این پژوهش از اولویت بالاتری برخوردار هستند. بر این اساس ماتریس سوات مرتبط با پژوهش ترسیم شده است (شکل شماره ۳). نتایج ماتریس نشان می‌دهد که با توجه به نقاط ضعف و تهدیدات متوجه استان، راهبردهای تدافعی به‌عنوان ملاحظات دفاعی و امنیتی استان پیشنهاد می‌گردد. از طرفی با توجه به اهمیت و تأثیرگذاری راهبردهای «تحکیم موقعیت ژئوپولوتیک استان و اتصال به شبکه‌های جهانی با تأکید بر صنایع و دستاوردهای داخلی» (از گروه راهبردهای تطابقی و راهبرد) برنامه‌ریزی در جهت مقابله با بحران‌های طبیعی استان با تأکید بر فعالیت نهادهای مردمی موجود و رعایت اصول پدافند غیرعامل» از گروه راهبردهای اقتضایی، این دو راهبرد نیز به‌عنوان ملاحظات دفاعی و امنیتی استان، به فهرست راهبردها اضافه شده و با استفاده از ماتریس QSPM اولویت‌بندی شده‌اند.



شکل شماره ۲. موقعیت راهبردهای دفاعی و امنیتی استان مازندران در ماتریس سوات

۶-۵- تشکیل ماتریس QSPM

برای طبقه‌بندی راهبردها با توجه به اولویت‌های آن‌ها، تجزیه و تحلیل QSPM انجام شد. براساس نتایج نهایی تحلیل QSPM رتبه‌بندی راهبردها به شرح جدول شماره ۴ انجام گرفت.

جدول شماره ۴. نتایج نهایی تحلیل QSPM برای راهبردهای پیشنهادی تحلیل SWOT

| اولویت | امتیاز نهایی | راهبرد | نوع راهبرد |
|--------|--------------|---|-----------------|
| ۱ | ۶۰۹ | تحکیم موقعیت ژئوپولیتیک استان و اتصال به شبکه‌های جهانی با تأکید بر صنایع و دستاوردهای داخلی | WO ₃ |
| ۷ | ۴۴۸ | مدیریت مواد جامد و فاضلاب‌های شهری و روستایی در جهت کاهش آلودگی منابع آبی، خاک و هوا | WT ₁ |
| ۶ | ۴۸۱ | ارتقای شاخص‌های شفافیت، مسئولیت‌پذیری و پاسخگویی در بدنه دولت منطقه‌ای و محلی | WT ₂ |
| ۲ | ۵۸ | برنامه‌ریزی مناسب و کارآمد صنعت گردشگری در جهت حفظ محیط‌زیست نه تخریب آن | WT ₃ |
| ۸ | ۴۳ | تقویت بنیان خانواده و حفظ ارزش‌های اجتماعی | WT ₄ |
| ۵ | ۴۸۹ | برنامه‌ریزی در جهت تقویت هماهنگی بین بخشی و بهبود روابط افقی و عمودی در سیستم تصمیم‌سازی و تصمیم‌گیری | WT ₅ |
| ۴ | ۵۰۸ | باز توزیع عادلانه خدمات و امکانات در جهت جلوگیری از مهاجرت‌های بی‌رویه | WT ₆ |

| | | | |
|---|------|---|-----------------|
| ۳ | ۵.۲۴ | برنامه‌ریزی در جهت مقابله با بحران‌های طبیعی استان با تأکید بر فعالیت نهادهای مردمی موجود و رعایت اصول پدافند غیرعامل | ST ₃ |
|---|------|---|-----------------|

اگرچه همه‌ی این راهبردها از اهمیت ویژه‌ای برخوردار هستند اما بر اساس نتایج تحلیل QSPM، راهبرد WO₃ به دلیل موقعیت ویژه استان مازندران از نظر برخورداری از بنادر مهم، داشتن همزمان مرز دریایی و خشکی، برخورداری از فرودگاه ملی و بین‌المللی و قرارگیری در مسیر شریان‌های اصلی کشور، در کنار عدم توسعه‌یافتگی در بخش فعالیت‌های صنعتی به‌عنوان اولویت اول استان در جهت توسعه اشتغال و رفع بیکاری (امنیت اقتصادی) انتخاب شده است. از طرفی موقعیت جغرافیایی استان مازندران و بهره‌مندی چشم‌اندازهای بدیع مانند تالاب‌ها، پناهگاه حیات‌وحش، روخانه‌ها، سدها، جنگل‌های انبوه و همچنین وجود سواحل بکر سبب ورود میلیون‌ها گردشگر در سال به این استان شده است. این ویژگی علی‌رغم فرصتی که از نظر گردشگر و رشد اقتصادی ایجاد کرده است، باعث فشار بیش‌ازحد به محیط‌زیست از نظر آلودگی هوا، آلودگی آب، تولید زباله و غیره شده است که راهبرد WT₃ در جهت مقابله با این مشکلات برمی‌آید. همچنین علاوه بر این مسائل، استان مازندران با مشکلات زیست‌محیطی دیگری نیز مانند تخریب جنگل‌ها، قاچاق چوب، تغییرات کاربری زمین، حفر چاه‌های متعدد، تخلیه پسماندهای جامد در طبیعت و نظیر این‌ها مواجه است که این مسائل نیز تا حد زیادی با راهبرد ST₃ که در اولویت سوم استان قرار گرفته است، پاسخ داده می‌شود. به همین ترتیب راهبردهای WT₁، WT₂، WT₅، WT₆ و WT₄ برحسب اهمیتشان در برقراری امنیت دفاعی و همچنین امتیازی که در جدول فوق دریافت کرده‌اند، به ترتیب در اولویت چهارم تا هشتم قرار می‌گیرند.

۶- نتیجه‌گیری و پیشنهادها

برنامه‌ریزی آمایش سرزمین آینده‌نگاری عاقلانه‌ی فضا بر اساس داشته‌ها و نیازها است، به‌نحوی که سیمای مراحل آینده توسعه‌یافتگی یک سرزمین را به تصویر کشیده و ابزاری برای تجهیز و سازمان‌دهی آگاهانه فضا در جهت رسیدن به اهداف توسعه پایدار را فراهم می‌سازد.

از مهم‌ترین ارکان پیشرفت و ترقی هر منطقه‌ای، آگاهی از شرایط کنونی آن منطقه می‌باشد تا بتوان بر اساس آن، به برنامه‌ریزی دقیق نائل آمد. در این میان نقش آگاهی از ملاحظات دفاعی و امنیتی به‌ویژه در برنامه‌های کلان مانند آمایش سرزمین بسیار پرواضح است. از این رو در این پژوهش، آمایش سرزمین استان مازندران از منظر ملاحظات دفاعی و امنیتی در ابعاد مختلف اجتماعی-فرهنگی، سیاسی-مدیریتی، اقتصادی، امنیتی-نظامی، کالبدی-فضایی و زیست‌محیطی مورد بررسی قرار گرفت و در چارچوب تحلیل SWOT، با استفاده از نظر خبرگان و مطالعات اسنادی، اقدام به شناسایی نقاط قوت، ضعف، فرصت و تهدید استان گردید.

بر اساس نظر گروه کارشناسی عامل «برخورداری از چشم‌اندازهای بدیع از منظر ژئوتوریسم (تالاب‌ها، پناهگاه حیات‌وحش، روخانه‌ها، سدها، جنگل‌های انبوه و غیره)» از نقاط قوت؛ عامل «تخریب جنگل‌ها و مراتع به دلیل چرای بیش‌ازحد دام، قاچاق و برداشت بی‌رویه چوب و غیره» و از نقاط ضعف؛ عامل «ظرفیت بالای اقتصادی استان در زمینه فعالیت‌های زراعی، باغداری، دامپروری، شیلات و غیره» از میان فرصت‌ها؛ و در نهایت عامل «خطر از بین رفتن تنوع زیستی در ادامه تخریب جنگل‌ها و شکارهای بی‌رویه» از میان تهدیدها، به‌عنوان عوامل مهم شناسایی شدند. در ادامه با توجه به عوامل داخلی و خارجی مؤثر در برنامه‌ریزی دفاعی و امنیتی استان، به ارائه راهبردها و انتخاب راهبردهای مقتضی توسعه استان پرداخته شد. بر این اساس راهبردهای تدافعی برای بهبود وضعیت کنونی استان پیشنهاد گردید. در پایان با استفاده از ماتریس QSPM اقدام به اولویت‌بندی راهبردها گردید که به ترتیب سه راهبرد «تحکیم مو»، «برنامه‌ریزی مناسب و کارآمد صنعت گردشگری در جهت حفظ محیط‌زیست نه تخریب آن» و «برنامه‌ریزی در جهت مقابله با بحران‌های طبیعی استان با تأکید بر فعالیت نهادهای مردمی موجود و رعایت اصول پدافند غیر عامل» در جایگاه‌های اول تا سوم قرار گرفتند.

۷- منابع

- ابراهیم‌زاده، عیسی (۱۳۸۹). آمایش سرزمین و برنامه‌ریزی محیطی در جنوب شرق ایران. تهران: انتشارات اطلاعات.
- اسکندری، حمید (۱۳۹۰). آمایش سرزمین از منظر پدافند غیرعامل. تهران: بوستان حمید.
- آشوری، داریوش (۱۳۹۰). دانشنامه سیاسی. تهران: انتشارات مروارید.
- بوزان، باری (۱۳۷۸). مردم، دولت‌ها و هراس؛ مترجم: پژوهشکده مطالعات راهبردی تهران: انتشارات پژوهشکده مطالعات راهبردی.
- پورموسوی، سیدموسی (۱۳۸۶). ملاحظات دفاعی-امنیتی در آمایش سرزمینی ج.ا. ایران. راهبرد دفاعی، سال پنجم (۱۵): ۲۱-۲۳.
- توکلی، مرتضی؛ ابراهیمی، آرام و حمیدی تهرانی، سمیرا. (۱۳۹۷). تحلیل الگوی منطقه‌بندی آمایش سرزمین در ایران از پسامشروطه تا به حال. برنامه‌ریزی و آمایش فضا، ۱۳۹۷ (۹۹): ۸۵-۱۲۳.
- حافظنیا، محمدرضا. (۱۳۹۳). اصول و مفاهیم ژئوپلیتیک. تهران: انتشارات پاپلی.
- ده‌زاده سیلابی، پروین و احمدی‌فرد، نرگس. (۱۳۹۸). تعیین پیشران‌های کلیدی مؤثر بر توسعه گردشگری با رویکرد آینده‌پژوهی (مطالعه موردی: شهرستان‌های استان مازندران). جغرافیا و پایداری محیط، ۹ (۳۰): ۷۳-۸۹.
- دهخدا علی‌اکبر. (۱۳۷۷). لغت‌نامه دهخدا آمایش. تهران: مؤسسه لغت‌نامه دهخدا.
- زرقانی، سیدهادی و اعظمی، هادی. (۱۳۹۰). تحلیل ملاحظات نظامی-امنیتی در آمایش و مکان‌گزینی مراکز و استقرارگاه‌های نظامی با تأکید بر استان خراسان رضوی. برنامه‌ریزی و آمایش فضا، ۱۳۹۰ (۷۲): ۱۴۱-۱۶۱.
- سرور، رحیم؛ سمیه محمدی حمیدی و محمد ویسیان. (۱۳۹۳). بررسی شاخص‌های توسعه در مناطق مرزی در راستای تحقق امنیت پایدار (مطالعه موردی شهرستان‌های مرزی استان آذربایجان غربی). پژوهشنامه جغرافیای انتظامی، ۱۳۹۳ (۷): ۲۵-۵۴.
- سرشماری عمومی نفوس و مسکن (۱۳۹۵). نتایج تفصیلی سرشماری استان. سازمان آمار.

- سعیدی، علی و کفاش جمشید، محمدرضا. (۱۳۹۲). ملاحظات دفاعی-امنیتی در آمایش سرزمینی استان اردبیل. آفاق امنیت، ۲۱(۶): ۶۰-۲۷.
- سلطانی، ناصر. (۱۳۹۲). ارزیابی موانع فراروی طرح‌های آمایش سرزمین در ایران با رویکرد تلفیقی. برنامه‌ریزی و آمایش فضا، ۱۳۹۲(۸۱).
- سیف‌زاده، سیدحسین. (۱۳۷۲). نظریه‌های مختلف در روابط بین‌الملل. تهران: نشر سفید.
- شاهوردی، شیدا. (۱۳۹۴). تبیین مؤلفه‌های آمایش دفاعی مؤثر بر امنیت پایدار در استان کردستان. کارشناسی ارشد، دانشگاه تربیت مدرس، تهران.
- عباس‌زاده، هادی و کرمی کامران. (۱۳۹۰). سرمایه اجتماعی و امنیت ملی پایدار. مطالعات راهبردی، ۱۳۹۰(۵۱).
- علی‌پور، عباس؛ هاشمی، سیدمصطفی و اسماعیل‌زاده، یعقوب. (۱۳۹۶). ملاحظات دفاعی-امنیتی آمایش سرزمین در استان آذربایجان شرقی و تدوین راهبردها. جغرافیا و آمایش شهری، ۲۴(۳): ۲۵۰-۲۳۳.
- عندلیب، علیرضا (۱۳۸۰). نظریه پایه و اصول آمایش مناطق مرزی جمهوری اسلامی ایران. تهران: انتشارات سپاه پاسداران اسلامی
- فتحی، امیر؛ میره‌ای، محمد؛ زیاری، کرامت‌الله؛ علیپور، عباس و هاشمی، سیدمصطفی (۱۳۹۵). بررسی و تحلیل تهدیدهای سیاسی، امنیتی و دفاعی در استان البرز با رویکرد آمایش سرزمین. پژوهش‌های جغرافیای سیاسی، ۱۳۹۵(۳): ۱۸۷-۲۱۰.
- فرجی ملایی، امین؛ علیوردیلو، هادی؛ حسینی امینی، حسن (۱۳۹۴). آمایش دفاعی سرزمین از منظر پدافند غیرعامل. جغرافیا، ۱۳ (دوره جدید) (۴۵): ۲۴۷-۲۷۴.
- قدمی، مصطفی؛ ابوالفضل، مشکینی؛ پژوهان، موسی و پاکدوست، نوشین (۱۳۹۰). تعیین استراتژی‌های توسعه شهرهای متکی بر صنعت استخراج نفت با استفاده از روش SWOT، آنالیز IEA و ماتریس QSPM: نمونه مورد مطالعه: شهر دوگنبدان. برنامه‌ریزی و آمایش فضا، ۱۳۹۰(۷۳).

- قربانی، زینب (۱۳۹۵). تحلیل فضایی شبکه شهری استان مازندران با رویکرد آمایش دفاعی. کارشناسی‌ارشد، دانشگاه فردوسی، مشهد.
- کوروش، گلکار. (۱۳۸۴). مناسب‌سازی تکنیک تحلیلی سوات (SWOT) برای کاربرد در طراحی شهری. صفه، ۱۵(۴۱): ۴۴-۶۵.
- گزابی‌زاده، مهشید؛ سبزقبائی غلامرضا و دشتی سولماز. (۱۳۹۷). تحلیل و ارزیابی راهبردهای حفاظتی تالاب هورالعظیم با استفاده از ماتریس‌های SWOT و QSPM. علوم و مهندسی آبیاری، ۴۱(۴): ۴۵-۵۹.
- گل‌وردی حسن (۱۳۹۲). نقش آمایش سرزمین در تدوین الگوی دفاعی-امنیتی ایران. کارشناسی‌ارشد، واحد گرمسار، دانشگاه آزاد اسلامی
- ماندل، رابرت (۱۳۷۹). چهره متغیر امنیت ملی؛ مترجم: پژوهشکده مطالعات راهبردی. تهران: انتشارات پژوهشکده راهبردی
- مهندسین مشاور برنامه‌ریزی منطقه‌ای مآب، شهرسازی و معماری (۱۳۹۴). بررسی و تحلیل ملاحظات ایمنی، دفاعی-امنیتی در آمایش استان بوشهر. بوشهر: سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی بودجه استان بوشهر.
- مدیری، مهدی؛ کرمی مهرداد، انصاری‌زاده سلمان، حیدری موصولو طهمورث (۱۳۹۲). شاخص‌های امنیت‌ساز پدافند غیرعامل در آمایش سرزمین. راهبرد دفاعی، ۱۱(۴۱): ۳۳-۵۸.
- مرکز ملی آمایش سرزمین (۱۳۸۳). راهنمای انجام مطالعات آمایش استان. سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی کشور معاونت امور اقتصادی و هماهنگی برنامه و بودجه.
- وحیدی، پریدخت (۱۳۷۳). آمایش سرزمین: راهنمایی برای برنامه‌ریزی آموزش عالی. پژوهش و برنامه‌ریزی در آموزش عالی، ۷-۸(۲): ۷۵-۱۰۴.
- وردی‌نژاد، فریدون و آشتیانی، حسین کریمی. (۱۳۸۷). برنامه‌ریزی و آمایش سرزمین. یزدان‌پناه، کیومرث؛ کرد، شجاع‌الدین؛ فتحی، محسن و احمدی، سجاد بهاروند (۱۳۹۷). ملاحظات سیاسی، دفاعی و امنیتی آمایش سرزمین بر اساس سنجش توزیع شاخص‌های منتخب دفاع و امنیت مورد: شهرستان‌های استان خراسان رضوی. کنفرانس بین‌المللی امنیت،

پیشرفت و توسعه پایدار مناطق مرزی، سرزمینی و کلان‌شهرها، راهکارها و چالش‌ها با محوریت پدافند غیرعامل و مدیریت بحران، تهران

Adams Neil. (2016). Regional development and spatial planning in an enlarged European Union: Routledge.

Buta Romică. (2007). The SWOT Analysis in the geographical research, with applicability in the study of the human settlements from MOLDOVA VALLEY (Baia—Draguseni sector). Bremen regional Information Society Endeavour: 248-239.

Hansen N. M. (1968). French regional planning: Edinburgh, UK: Edinburgh Univ. Press.

Harfst Jörn؛ Bieberstein Christoph؛ Lintz Gerd و Wirth Peter. (2010). Strengths, Weaknesses, Opportunities and Threats of European Mining Regions:(SWOT Report I): Central Europe Project 1CE084P4 ReSOURCE: 3.3. 1: Leibniz Institute of Ecological and Regional Development.

Saaty Thomas L. (2008). Decision making with the analytic hierarchy process. International journal of services sciences ،1(1): 83-98.

Shrestha Ram K؛ Alavalapati Janaki Rr و Kalmbacher Robert S. (2004). Exploring the potential for silvopasture adoption in south-central Florida: an application of SWOT–AHP method. Agricultural Systems ،81(3): 185-199.

Stead Dominic. (2008). Spatial planning: key instrument for development and effective governance with special reference to countries in transition: United Nations, Economic Commission for Europe.

Weihrich Heinz. (1982). The TOWS matrix—A tool for situational analysis. Long range planning ،15(2): 54-66.

Wolfers Arnold. (1962). The goals of foreign policy. chapter ،5: 67-80

